

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ ЧАСІВ ГЕОРГІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНИХ ПРАЦЬ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В статті автор робить спробу висвітлити соціально-економічне та морально-політичне становище Англії за правління Георга I, Георга II, Георга III та Георга IV. Досліджується політика партій торі та вігів, які по-різному втілювали прагнення королівської влади визначати вигляд внутрішньої та зовнішньої політики метрополії.

Ключові слова: *король, колонії, борг, торі, віги.*

Актуальність дослідження зумовлена розглядом цілого ряду чинників політико-економічного, соціально-культурного характеру, які безпосереднім чином відбилися на історії розвитку англійського суспільства. В самій Великобританії імперське минуле й досі залишається предметом її національної гордості. Хоча й до цих пір ще залишається маса невирішених проблем щодо тієї ролі, яку відіграв європейський (не в останню чергу англійський) колоніалізм в долях залежних народів.

В різні роки в працях Е. Тарле [7], Г. Севостьянова [5], А. Степаніщева [6], Й. Шкляжа [8] піднімалися усі ці питання. Їх особливістю був розгляд Великобританії крізь призму її колоніальної політики. Спробуємо й ми в цьому розібратися.

Із тогочасних сучасних колоніальних держав Західної Європи перше місце по величині своїх заморських володінь займала Англія. Її колонії знаходились майже в усіх частинах світу, а їх загальна площа становила 28921609 кв. км, тобто в 90 разів більше за площу самої Англії. З цієї загальної кількості населення кожної частини світу на частку англійських колоній припадало: 88,1% – в Австралії; 35,5% – в Азії; 25,4% – в Африці; 5,3% – в Америці і 0,1% – в Європі. Усього ж населення в англійських колоніях складало 374689400 чол. [3, с. 233].

Але випадкова, швидка смерть королеви Анни (1702-1714 рр.) врятувала Англію від реставрації Стюартів. Віги посадили на англійський престол Георга Ганноверського

(під ім'ям Георга I). З 1714 по 1760 рр. правили по черзі Георг I та Георг II. Георг I не розмовляв англійською і жодного слова не розумів. Георг II дещо розумів англійську мову, але висловлювався нею погано [1, с. 187]. Попередники Георга III були такі ледащі, і так мало знали про народ, яким мали керувати. Георг II, про якого більше відомо із записок лорда Герві, думав лише про військові справи та жінок. Його навіть не поважали міністри. Із вступом на престол Георга I довгий час жоден король не був присутній на нарадах при обговоренні державних справ. Англіканська церква також дуже негативно відносилась до перших двох Георгів [2, с. 328]. Поміж міністрами-вігами, які керували країною за Георга I та в першу половину правління Георга II, найбільший вплив мав Роберт Вальполь. Він цілих 20 років одноосібно керував Англією, та її міністрами. Цей час був найкращим для країни. Адже держава обминала участі у війнах, населення збільшилось вдвічі, економіка розвивалась стрімко. Англія володіла територіями в Індії, Північній Америці, в Австралії [1, с. 188-189].

За 50 років, з 1710 по 1760 рр., великі поміщики захопили 127000 десятин громадських земель. Судитись з ними було дорого, тому йомени корились цій нахабній політиці лендлордів. Вся земля в Англії в другій половині XVIII ст. була поділена на великі наділи-садиби і належала лордам та сквайрам. Дрібні ж власники зовсім зникли. Поміщики здавали тепер свої землі у вигляді великих

ділянок фермерам за дорогу платню. Раніше земля надавалась в оренду на довгий термін, часто на все життя фермера; тепер же в умовах оренди землі визначалось, що земля здається лише на рік, тим самим лендлорд міг завжди прогнати свого фермера, лише необхідно було попередити останнього про це за півроку. Коли зникли йомени, зникла тим самим й велика кількість виборців. Обирати депутатів в палату общин стали великі поміщики. Окрім графств, в палату общин надсилали своїх депутатів містечка та міста. Існували "гнилі містечка" (на папері числились будинки з мешканцями, а на справді помешкання стояли розорені, без мешканців або максимум один-два будинки) та "кишенькові" (до 50-100 виборців, які голосували за вказівкою поміщика). Траплялось й так, що поміщики продавали в парламенті місце депутатів від "гнилих" містечок. В палаті общин більше всього було поміщиків та людей, їм відданих, яких вони самі призначали депутатами. Окрім палати общин працювала палата лордів, а майже всі лорди були багатими великими землевласниками. Отже, в цілому парламент, в обох палатах, складався з лендлордів. Так, наприклад, поміщики виробляли хліб і їм необхідно було його продавати по гарній ціні, і землевласний парламент вводив мито на ввізний хліб. Хліб від цього дорожчав. Ліси належали поміщикам; їм необхідно було збувати дрова, – і от заборонялось ввезення в Англію заліза в злитках з англійських колоній. Поміщики побоювались, аби в Англії не стали менше виплавляти заліза, адже тоді необхідно було б і менше дров [1, с. 195-198].

В 1760 р. король Георг II помер, і на престол вступив його онук Георг III (1760-1820 рр.) [2, с. 329]. Георг III був постійно хворий, страждав на меланхолію, а згодом й цілком облишений розуму та зору. Як вже зазначалось, у парламенті боролись партії торів і вігів, з яких перші підтримували старі порядки та права знаті, придушуючи права народу; другі вимагали реформ і підтримували права народні. За весь час царювання Георга III і в парламенті, і в міністерстві переважали торі, на чолі яких в епоху антифранцузьких коаліційних війн стояв лорд Кастлере (Castelreyg), який активно

допомагав коаліціям. У парламенті він займався "хлібним законом", "емансипацією католиків", "гнилими містечками". Тривалі сухопутні і морські війни, разом із грошовими субсидіями, які Англія видавала союзникам коаліцій в період боротьби Європи з Наполеоном, довели національний борг Англії до 900 млн. фунтів стерлінгів, щорічні відсотки з якого склали 34 млн. [4, с. 94]. Щоб покрити такий величезний борг, вдалися до нових податків на статті торгівлі, життєві потреби, на рухоме і нерухоме майно [4, с. 95]. За словами Г. Т. Бокля, оскільки Георг III вважав рабство одним із «добрих старих звичаїв», освячених мудрістю його попередників, то міністр Пітт Молодший не насмівся застосувати свою владу на його знищення і залишив своїм наступникам славу скасування жалюгідної та ганебної торгівлі, збереження якої було таким приємним його господарю. Особлива увага короля в справі захисту торгівлі невольниками була настільки сильною, що у 1770 р. він відправив за власним підписом вказівку губернатору Вірджинії, якою забороняв під страхом монархічного гніву виказувати згоду на будь-який закон, який знищував чи обмежував торгівлю невольниками [2, с. 232]. До правління Георга III палата перів (лордів) була набагато вищою за палату общин й по ліберальності, й по загальному розумовому розвитку своїх членів. Георгу III судилося безпринципним використанням своєї прерогативи цілком змінити характер верхньої палати і покласти початок тій зневазі, якій вона все більше й більше піддавалась. Король назначив так багато перів, як ніколи ще до того не призначали. Мета його була зрозуміла – щоб врівноважити ліберальний початок, який панував тоді у верхній палаті, і таким чином перетворити її в зброю опору народним бажанням і зупинити розвиток реформ [2, с. 335-336]. Георг III прагнув бути справжнім англійським королем, але в той же час не хотів лише царювати. При цьому, без міністрів та їх підписів накази короля вважались не дійсними. Єдине, на що міг вплинути король, так це на призначення міністрів. Георг III не терпів вігів, які при перших двох Георгах керували Англією одноосібно, тому він обрав партію торі [1, с.

200]. Торі з'єднались навколо молодого короля і утворили партію "друзів короля". Після 10 років відчайдушної боротьби з королем і торіями, віги були повністю відсторонені від державних справ. В Англії настало панування торів, які з невеликими перервами керували Англією до 1830 р. Разом з торіями, і духівництво в обличчі англіканської церкви забуло вороже ставлення щодо королів Ганноверського дому. Георг III не терпів людей, які були краще за нього, а тому і в міністри при ньому потрапляли у більшості випадків люди посередні і нездібні. Міністри, які не хотіли сліпо коритися королю, повинні були подавати у відставку. Король міг жалувати звання пера кому хотів, хоча раніше це звання могли отримати лише видатні та відомі в суспільстві особи. Але серед імен перів за часів Георга III не було видатних та відомих осіб. Це були багаті люди, які могли в майбутньому прислужитися королю на виборах, надаючи як грошову підтримку, так і віддаючи голоси виборців [1, с. 201]. Серед перів було багато юристів, які обіймали судові посади. Саме вони й тлумачили закони на користь короля. В самому парламенті більшість людей негативно висловлювались щодо такого становища. Депутати, які так багато витрачали грошей на вибори та місце в парламенті, в свою чергу, жваво продавали свої голоси. Король і міністри з радістю їх купували. Король кожен день проглядав звіт, в якому вказувалось, за що подав голос кожен депутат. Георг III нагороджував тих, хто подавав голоси так, як він хотів. Всі найкращі посади в державі були роздані "друзям короля". Ті, хто подавав голос проти короля, потрапляли до чорного списку.

За такого правління Георга III, англійці втратили найкращі колонії в Північній Америці [1, с. 202-203]. Трапилось це в контексті наступних подій. Ще в період правління Георга II була зроблена пропозиція збільшити податки за рахунок колоній, хоча американці не мали свого представника в парламенті. Цей план був відкинтий розумною і поміркованою людиною, яка входила до вищих щаблів влади. Ним виявився сер Роберт Вальполь, якому запропонували збільшити податки за рахунок американців; але цей міністр оголосив, що

вирішитись на цю міру може лише людина, сміливіша за нього. За Георга III все змінилось. Після його вступу на престол, через п'ять років, до парламенту подано білль про обкладання американців податками. Ця пропозиція надійшла в загальних рисах у 1764 р., а до парламенту потрапила у вигляді біллю в 1765 р. [2, с. 355-356]. Рішучість придушити американців була так загальновідома, що сама війна називалась "королівською", а особи, які чинили опір їй, вважались особистими ворогами короля [2, с. 345]. Так як ліберальна партія не оговталась від втрати влади, яка настала після смерті Георга II, то нічого було боятися ускладнень з боку кабінету: міністри були повністю залежні від короля. До кількості витрат на війну, наданих на розгляд парламенту, була показана сума на сімсот двадцять ножів для скальпування. Широка торгівля Англії була знищена; в усіх галузях закордонних відносин була плутанина. Англія втратила повагу Європи. Дослідники історії торійської партії зазначають, що у 1782 р. "Справа Англії остаточно пішла нанівець. Поганий успіх і переважаюча думка про погану адміністрацію зробили союз з цією країною неприйнятним для егоїстичних урядів континенту". Англія витратила до 140000000 ф. ст. і втратила найважливіші колонії, які тільки були у якого-небудь народу [2, с. 357-358].

Після поразки Англії у війні із Північноамериканськими штатами, у парламенті тимчасово взяли гору віги. Був внесений білль про недовіру міністрам, лорд Норт пішов у відставку, а разом з ним і усі міністри. Це був перший випадок в Англії, що у відставку пішов не лише перший міністр, а й весь склад міністрів. З цього часу з'явилась в Англії традиція: коли палата обшин була невдоволена міністрами, вона вносила білль про недовіру, і всі міністри уходили у відставку. Після відставки міністрів, король змушений призначити міністрами вігів. Так вперше за Георга III міністри однієї партії змінилися міністрами другої; віги змінили торів. Віги лише два роки протримались при владі. Король їх ненавидів, тому в 1783 р., в зручний момент, змінив склад міністрів на торів. З цього часу торі 50 років безперервно керували Англією до самого 1832 р. Першим міністром став син Вільяма Пітта, лорда Чатама, також

Вільям Пітт. Його називали Вільям Пітт Молодший (25 років, здібний та талановитий). Хоча він був торі, але стояв за необхідність реформування парламенту. Пітт вніс до парламенту білль про реформу. Пропонувалось викупити "гнилі містечка" у їх власників, а місця в парламенті, які таким чином звільнились би, передати графствам. Пітт пропонував надати усім великим містам право обирати депутатів. Король погодився на цей білль. Але партія не підтримала Пітта і білль провалився. Реформа була не вигідна для торів та вігів, адже усі вони були лендлордами [1, с. 212-213].

Невдовзі після цих подій король Георг III помер; на престол вступив його син – Георг IV (1820-1830), який в період хвороби батька носив титул принца-регента. Останнього не любили і не поважали в Англії: це була розбещена, аморальна людина, він проводив життя в гульбищах та пияцтві; витрачав на вітер гроші і набирався нових боргів. Як і батько, він тримався партії торів, так що й за нього торії керували Англією і також перешкоджали реформі парламенту. В 1825 р. закінчився термін законів про мітинги; з цього

часу в Англії більш ніколи не намагались обмежувати мітинги [1, с. 229]. Після довгих і запеклих дебатів у верхній палаті, загрозливого стану речей в Ірландії та кровопролитної міжусобної війни, яка насувалась з її боку, міністерство Веллінгтона повинно було погодитись у 1827 р. на допуск до членів парламенту "великого агітатора" О'Коннеля. Через два роки (1829 р.) обидві палати ухвалили білль про емансипацію католиків, знищили test-act і відкрили католикам доступ в члени парламенту. Але Ірландія не заспокоїлась і продовжувала заворушення. Після смерті Георга IV, який помер наступного року після затвердження емансипації, на престол вступив його брат, герцог кларенський, під ім'ям Вільгельма IV (1830-1837), дядько майбутньої королеви Вікторії [4, с. 101].

Отже, розвиток Великобританії цього часу проходив у досить складних та суперечливих як внутрішніх, так й зовнішніх міжнародних умовах. Складнощі виникали, не в останню чергу, саме із-за ефективної чи згубної політики можновладців та королів, які перебували при владі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Быкова А. Рассказы из истории Англии XI-XIX века / А. Быкова. – СПб.: Изд. Е. Д. Трауцкой, 1909. – 263 с.
2. Бокль Г.Т. История цивилизации в Англии / Генри Томас Бокль / Пер. Бестужева-Рюмина и Н. Тиблена. – СПб. – Изд. Николая Тиблена и Пантелеева. – Т. 1. – 1864. – 699 с.
3. Борецкий-Бергфельд Н. Колониальная история западноевропейских континентальных стран / Н. Борецкий-Бергфельд. – СПб.: Изд. Брокгауз-Ефрон. – Тип. АО Брокгауз-Ефрон, Б.г. – 238 с.
4. Романовский В. Л. Очерки новейшей истории (1815-1891) / Сост. И.И. Григорович; Романовский В.Л. – СПб., Издание Ф. Павленкова, 1892. – 388 с.
5. Севостьянов Г.Н. Актуальные проблемы истории колониализма. «Круглый стол» // Новая и новейшая история. – 1989. – №4. – С. 74-92.
6. Степанищев А.Т. Синхроническая таблица IX-XX вв.: Россия-Запад-Восток. – М., 2007. – 512 с.
7. Тарле Е. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (к. XV – нач. XIX в.). – М.-Л., 1965. – 427 с.
8. Шкляж, И.М. Журналы английских аболиционистов о рабовладении в колониях Великобритании в первой трети XIX века // Вопросы истории. – 1971. – №5. – С. 187-192.

O.S. AKUNIN

GREAT BRITAIN IN GEORGE'S BOARD THROUGH A PRISM OF HISTORICAL WORKS XIX – BEGINNINGS XX OF CENTURY.

In article the author does attempt to open social and economic and moral and political position of England in George's board I, George II, George III and George IV. The policy of the Tory parties and Whigs who differently embodied aspiration of the royalty to define a kind internal and foreign policy of mother country is investigated.

Key words: king, colonies, debt, Tory, Whigs.

A.C. АКУНИН

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ ВРЕМЕН ГЕОРГОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ИСТОРИЧЕСКИХ ТРУДОВ XIX – НАЧАЛА XX ВВ.

В статье автор делает попытку раскрыть социально-экономическое и морально-политическое положение Англии в период правления Георга I, Георга II, Георга III и Георга IV. Исследуется политика партий тори и вигов, которые по-разному воплощали стремление королевской власти определять внутреннюю и внешнюю политику метрополии.

Ключевые слова: король, колонии, долг, тори, виги.